

УДК 349.6: 502.211: 582

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ РОСЛИННОГО СВІТУ

Туліна Е.Є., к. ю. н.,
асистент кафедри екологічного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті автором досліджено підходи до визначення поняття «юридична відповідальність» у сфері використання рослинного світу. На теоретичному рівні досліджено особливості настання дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності за порушення законодавства у цій сфері.

Ключові слова: екологічне право, рослинний світ, використання рослинного світу, юридична відповідальність.

В статье автором исследованы подходы к определению юридической ответственности в сфере использования растительного мира. Теоретически исследованы особенности наступления дисциплинарной, административной, гражданско-правовой и уголовной ответственности за нарушение законодательства в этой сфере.

Ключевые слова: экологическое право, растительный мир, использование растительного мира, юридическая ответственность.

Tulina E.Ye. FEATURES OF LEGAL RESPONSIBILITY FOR VIOLATION OF FLORAL WORLD USAGE LEGISLATION

The author analyzed approaches of scholars to definition of legal responsibility in the field of floral world usage. At theoretical level features were studied of onset of disciplinary, administrative, civil legal and criminal responsibility for violation of legislation in this field.

Key words: environmental law, floral world, floral world usage, legal responsibility.

Постановка проблеми. Проблеми встановлення юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері використання рослинного світу на сьогодні залишаються відкритими. Актуальність цієї статті зумовлена відсутністю спеціальних напрацювань у сучасній еколого-правовій науці та комплексного регулювання цих відносин у національному законодавстві в цій царині.

Сутність розробленості проблеми. Науковці у своїх дослідженнях (окремих підрозділах дисертацій або монографій), присвячених актуальним питанням екологічного права, неодноразово зверталися до визначення поняття й особливостей юридичної відповідальності за порушення флористичного законодавства. Серед них, передусім, можна назвати таких, як: А.П. Гетьман, О.В. Басай, І.В. Гиренко, М.В. Краснова, П.В. Мельник, Л.В. Мендик, А.К. Соколова, І.М. Швердіна тощо. Проте вони це робили в контексті вивчення певного складника рослинного світу, наприклад лісової рослинності. Так, учені звертали увагу, зокрема, на: відповідальність за порушення лісового законодавства [14; 15]; юридичну відповідальність за порушення законодавства про рослинний світ у межах населених пунктів [23]; удосконалення інституту юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері охорони рослинного світу [4]; особливості юридичної відповідальності за порушення флористичного законодавства [20]; юридичну відповідальність за порушення законодавства про рослинний світ [1] тощо. Крім того, зауважимо, що регулювання відносин використання рослинного світу вивчали й учені-правники країн СНД, серед яких варто згадати І.М. Журав-

ського [5], А.М. Щеколюдіна [24] та ін. Однак питання юридичної відповідальності саме у сфері використання рослинного світу не були достатньо висвітлені у працях вищезазначених науковців, що й пропонуємо зробити в цій науковій роботі.

Мета статті – ґрунтовно вивчити спеціальну юридичну літературу та нормативно-правову базу з обраної теми, а також вирішити проблеми, які виникають під час встановлення певного виду юридичної відповідальності за порушення законодавства у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Передусім зупинимось на визначенні поняття «юридична відповідальність у сфері використання рослинного світу». У теорії права юридичну відповідальність розуміють як передбачені санкціями норм права несприятливі наслідки особистого, майнового чи організаційного характеру, яких зазнає особа за вчинене правопорушення [22, с. 255].

Фахівцями у галузі екологічного права також запропоновані дефініції поняття «юридична відповідальність» саме за порушення флористичного законодавства. Цікавим є погляд О.В. Басая. Так, науковець у своїй дисертаційній роботі вказує, що під юридичною відповідальністю за порушення законодавства про рослинний світ варто розуміти складний інститут права, що являє собою багатаспектне правоохоронне правовідношення, пов'язане із застосуванням до правопорушника заходів впливу, передбачених законом [1]. Інший учений так сформулював визначення поняття «юридична відповідальність за порушення законодавства про рослинний світ у межах населених пунктів»: примусове (каральне) забезпечення правовими засобами

виконання спеціальних вимог законодавства про рослинний світ у населених пунктах або застосування до винних осіб компенсаційних заходів із метою покарання правопорушників, припинення і попередження правопорушень у сфері охорони та використання рослинних ресурсів населених пунктів, а також відновлення якості і відтворення об'єктів рослинного світу в населених пунктах [23]. На увагу заслуговує запропонована І.В. Гиренко дефініція поняття «юридична відповідальність за правопорушення у сфері рослинного світу» у широкому та вузькому значеннях. У широкому розумінні воно трактується як неухильне, суворе виконання усіх встановлених законом обов'язків, а у вузькому – реакція держави на вчинене правопорушення [3, с. 24]. Досить цікавим є визначення поняття «юридична відповідальність за порушення лісового законодавства», наведене П.В. Мельником, який тлумачить його як правоохоронне відношення між державою в особі спеціально уповноваженого органу в галузі охорони рослинного світу, правоохоронних органів, інших уповноважених суб'єктів і правопорушником щодо застосування до останнього заходів впливу, передбачених законом, і його обов'язку понести не вигідні для нього правові наслідки за порушення законодавства про охорону рослинного світу [14, с. 105–106].

Як зазначає А.П. Гетьман, юридична відповідальність у галузі охорони та використання рослинного світу становить собою примусове (каральне) забезпечення правовими засобами виконання спеціальних вимог законодавства про рослинний світ або застосування до винних осіб компенсаційних заходів. Під порушенням законодавства про рослинний світ учений розуміє протиправну дію або бездіяльність, яка завдає шкоди об'єктам рослинного світу чи не завдає такої шкоди, але спрямована проти встановленого порядку використання об'єктів рослинного світу, за що передбачається юридична відповідальність винної в цьому особи [2, с. 456]. На нашу думку, варто погодитись із науковцем, оскільки дане визначення є достатньо повним і ґрунтовним.

До наведеного варто додати, що в науковій доктрині сучасного екологічного права України юридична відповідальність за правопорушення у сфері природокористування та охорони довкілля розглядається крізь призму традиційних видів (дисциплінарної, адміністративної, цивільної та кримінальної), що є віддзеркаленням положень законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про рослинний світ», «Про тваринний світ», «Про охорону атмосферного повітря», Земельного, Водного, Лісового кодексів України, Кодексу про надра та інших законодавчих актів екологічного спрямування [19, с. 242].

Незважаючи на досить різноманітні пропозиції і підходи до визначення юридичної відповідальності за порушення флористичного законодавства, усі науковці поділяють думку, що порушення законодавства у цій сфері тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну від-

повідальність згідно із Законом України «Про рослинний світ», Лісовим кодексом та іншими нормативно-правовими актами у цій сфері. На наше переконання, аналогічної позиції варто дотримуватися й щодо застосування юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері використання рослинного світу, оскільки вона є частиною загального поняття «юридична відповідальність за екологічні правопорушення».

Разом із тим юридична відповідальність за порушення законодавства у сфері використання рослинного світу має і певну специфіку, що зумовлюється особливостями правопорушення як обов'язкової підстави її виникнення. Додамо, що переліки правопорушень у цій сфері передбачені, насамперед, у Законі України «Про рослинний світ» та Лісовому кодексі України, хоча зазначені переліки не є вичерпними і може бути встановлена відповідальність за інші види порушень у цій царині.

Як зазначає І.І. Каракаш, норми природно-ресурсового й екологічного права містять перелік найбільш характерних порушень прав й обов'язків. Санкції ж за їх вчинення містяться у кримінальному, адміністративному, цивільному і трудовому законодавстві [6, с. 431].

Вище вже вказувалося, що основні засади відповідальності за порушення законодавства про рослинний світ передбачені Законом України «Про рослинний світ», зокрема, за ст. 40 якого відповідальність за порушення законодавства у цій сфері несуть особи, винні у: самовільному спеціальному використанні природних рослинних ресурсів; порушенні правил загального використання природних рослинних ресурсів; протиправному знищенні або пошкодженні об'єктів рослинного світу; перевищенні лімітів використання природних рослинних ресурсів; самовільному проведенні інтродукції й акліматизації дикорослих видів рослин; реалізації лікарської й технічної сировини дикорослих рослин, зібраної без дозволу на спеціальне використання природних рослинних ресурсів; закупівлі лікарської й технічної сировини дикорослих рослин у юридичних або фізичних осіб, які не мають дозволу на їх спеціальне використання; невнесенні збору за використання природних рослинних ресурсів у встановлені строки. Також законами України може бути встановлена відповідальність й за інші види порушень у сфері охорони, використання та відтворення рослинного світу.

Згідно зі ст. 105 Лісового кодексу України відповідальність за порушення норм лісового законодавства несуть особи, винні у: незаконному вирубуванні й пошкодженні дерев і чагарників; самовільній заготівлі сіна й випасанні худоби на лісових ділянках; порушенні правил заготівлі лісової підстилки, лікарських рослин, дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід тощо; заготівлі лісових ресурсів способами, що негативно впливають на стан і відтворення лісів; порушенні порядку заготівлі та вивезення деревини, заготівлі живиці і використання інших лісових ресурсів; невнесенні плати за використання лісових ресурсів у встановлені строки; порушенні

строків повернення лісових ділянок, що перебувають у тимчасовому користуванні, або невиконанні обов'язків щодо приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням; пошкодженні сіножатей, пасовищ і ріллі на землях лісгосподарського призначення та деякі інші види.

Законом України «Про карантин рослин» також встановлена юридична відповідальність за порушення законодавства у зв'язку з карантинном рослин. Так, відповідальність за порушення законодавства у сфері карантину рослин несуть особи, винні у: поширенні карантинних організмів; порушенні вимог фітосанітарних заходів; невиконанні розпорядження державного фітосанітарного інспектора щодо проведення відповідних карантинних заходів; неповідомленні державного фітосанітарного інспектора про виявлення регульованих шкідливих організмів; завезенні на територію України, вивезенні з карантинних зон об'єктів регулювання, які не пройшли фітосанітарного контролю, та їх реалізації тощо.

Першим видом юридичної відповідальності у цій сфері пропонуємо розглянути адміністративну відповідальність за порушення законодавства у сфері використання рослинного світу.

Фахівцями у галузі адміністративного права було виокремлено особливості адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення, які визначають такі основні риси: по-перше, специфічний характер правопорушення, який утворюється внаслідок поєднання екологічних й адміністративних чинників у змісті цього правового явища, і, по-друге, особливі підстави виникнення правовідносин адміністративної відповідальності – екологічне адміністративне правопорушення. Отже, максимальне врахування екологічних чинників (екологічного підґрунтя) дасть змогу повністю охопити об'єкти адміністративно-правовим захистом та сприятиме створенню надійних засад охорони довкілля засобами адміністративної відповідальності [13, с. 9].

Так, види порушень законодавства у сфері використання рослинного світу, передбачені в Кодексі України про адміністративні правопорушення, залежно від об'єкта адміністративного правопорушення у цій сфері пропонуємо умовно поділити на дві групи.

До першої групи належать правопорушення, безпосереднім об'єктом яких виступають відносини щодо використання рослинного світу, яким завдається шкода шляхом певних протиправних дій. Наприклад, порушення встановленого порядку використання лісосічного фонду, заготівлі і вивезення деревини, заготівлі живиці (ст. 64); незаконна порубка, пошкодження і знищення лісових культур і молодняка (ст. 65); знищення або пошкодження пожехоохоронних лісових смуг і захисних лісових насаджень (ст. 651); знищення або пошкодження підросту в лісах (ст. 66); здійснення лісових користування лісами не з тією метою або вимогами, передбаченими в лісорубному квитку (ордері) або лісовому квитку (ст. 67); порушення правил відновлення і поліпшення лісів, використання ресурсів спільної деревини (ст. 68); самовільне сінокосіння і випасан-

ня худоби, самовільне збирання дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід (ст. 70); знищення корисної для лісу фауни (ст. 76); перевищення лімітів і нормативів використання природних ресурсів (ст. 912) та деякі інші види [8].

До другої групи, на нашу думку, можна віднести правопорушення, безпосереднім об'єктом яких виступають інші види відносин, але вони опосередковано стосуються відносин щодо використання рослинного світу, яким також може бути завдана шкода, а саме: незаконне використання земель державного лісового фонду (ст. 63); пошкодження лісу стічними водами, хімічними речовинами, нафтою і нафтопродуктами, шкідливими відходами, відходами і покидьками (ст. 72); засмічення лісів відходами (ст. 73); виготовлення, збут, зберігання чи реклама заборонених знарядь добування (збирання) об'єктів тваринного або рослинного світу (ст. 851); порушення вимог щодо охорони видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України (ст. 90) тощо [8].

Також передбачається кримінальна відповідальність за порушення законодавства у сфері використання рослинного світу. Так, за Кримінальним кодексом України (далі – КК України) настає відповідальність за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245), незаконну порубку лісу (ст. 246), порушення законодавства про захист рослин (ст. 247) [11].

Науковці наголошують на тому, що у чинному КК України без достатньої уваги залишилися кримінально-правові засоби охорони окремих природних об'єктів і їх ресурсів, не кажучи вже про захист суб'єктивних прав фізичних і юридичних осіб на їх використання, насамперед, на засадах права власності. Зміст складів злочинів, закріплених у розділі VI КК України (злочини проти власності), свідчить про те, що в ньому немає жодної статті, спеціально присвяченої охороні природних об'єктів і захисту права власності на них. Безумовно, може мати місце знищення чи пошкодження лісових масивів шляхом підпалу, незаконна порубка лісу чи присвоєння його окремих ресурсних компонентів, порушення законодавства про захист рослин шляхом збору «червонокнижкових» чи «зеленокнижкових» ресурсів рослинного світу тощо. Проте, на думку І.І. Каракаша, в аналогічних випадках будуть мати місце злочини не проти власності, а проти встановлення правопорядку використання природних багатств й охорони довкілля [6, с. 432–433].

Ученими неодноразово висловлювали пропозиції щодо посилення кримінальних, адміністративних санкцій, які будуть застосовуватися до порушників екологічного законодавства, а також визнання юридичної особи суб'єктом злочину чи адміністративного правопорушення, що можна зробити шляхом внесення відповідних доповнень до КК України та Кодексу України про адміністративні правопорушення [1]. Так, В.В. Костицький, аналізуючи міри адміністративної відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень у галузі охорони довкілля, забезпечення раціонального природокорис-

тування й екологічної безпеки, зазначає, що нині назріла необхідність посилити їх репресивний характер, зокрема, збільшити в кілька разів розміри штрафу [9]. Дослідниця Л.В. Мендик обґрунтувала об'єктивну потребу в посиленні кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу і службові злочини посадових осіб, які забезпечують управління лісовим господарством України [15].

Ще однією проблемою є недостатнє розмежування у законодавстві правопорушень, за які настає адміністративна, із тими, за які передбачена кримінальна відповідальність. Варто згадати у цьому контексті постанову ВСУ «Про судову практику в справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10 грудня 2004 р. № 17, в якій наголошується на деяких проблемах правозастосування. Так, мова йде, зокрема, про те, що оскільки більшість статей, якими встановлюється відповідальність за злочини й адміністративні правопорушення проти довкілля, є бланкетними, судам варто ретельно вивчати, яким саме законодавством регулюються правовідносини, пов'язані з використанням й охороною відповідного природного ресурсу (землі, надр, вод, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу тощо) [17]. Як уже вказувалося, у ст. 40 Закону України «Про рослинний світ» наведено перелік правопорушень, за вчинення яких винні особи несуть адміністративну, дисциплінарну, цивільно-правову чи кримінальну відповідальність. Однак він не є вичерпним, оскільки в інших нормативно-правових актах може бути передбачена відповідальність за інші види порушень у цій сфері. У наведеній статті не міститься розмежування правопорушень за видами відповідальності, тому у процесі визначення виду відповідальності, кримінальної або адміністративної, необхідно керуватися спеціальним законодавством.

Зупинимося ще на одному моменті – дисциплінарній відповідальності, яка є одним із засобів впливу на осіб, для яких дії з використанням об'єктів рослинного світу є посадовим обов'язком. Види дисциплінарних стягнень за певні порушення передбачені Кодексом законів про працю [20, с. 413]. Згідно зі ст. 147 КЗпП України, до осіб, винних у вчиненні дисциплінарного проступку, можуть бути застосовані такі дисциплінарні стягнення: догана та звільнення. Для окремих категорій працівників законодавством, статутами і положеннями про дисципліну можуть бути передбачені й інші дисциплінарні стягнення [7].

Передусім вкажемо, що науковці звертають увагу на те, що в чинному екологічному законодавстві варто було чіткіше визначити роль та місце дисциплінарної відповідальності в системі інших видів юридичної відповідальності за екологічні правопорушення (зокрема у сфері використання рослинного світу), а також права та обов'язки посадових осіб і інших працівників з охорони навколишнього природного середовища. Останні мають бути закріплені у стандартах, положеннях, правилах, інструкціях та інших локальних актах підприємств [12, с. 75].

Особливості застосування ще одного виду відповідальності – цивільно-правової – роз-

криті у ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Так, шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації в повному обсязі. Особи, яким завдано такої шкоди, мають право на відшкодування неодожданих прибутків за час, необхідний для відновлення здоров'я, якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням. Особи, що володіють джерелами підвищеної екологічної небезпеки, зобов'язані компенсувати заподіяну шкоду громадянам та юридичним особам, якщо не доведуть, що шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій потерпілих. Шкода, заподіяна довкіллю у зв'язку з виконанням угоди про розподіл продукції, підлягає відшкодуванню відповідно до вимог ст. 29 Закону України «Про угоди про розподіл продукції».

Не можна оминати увагою й дослідження правового регулювання компенсації шкоди за лісовим законодавством і законодавством про рослинний світ, проведеного науковцями в галузі екологічного права, яке дало змогу встановити, що в ньому, як і в більшості галузей екологічного законодавства, механізм регулювання компенсації шкоди не повною мірою враховує превентивну спрямованість цього інституту, зважаючи, що такі об'єкти природи виконують важливі природоохоронні функції та здатні через свої властивості відновлювати порушений антропогенним впливом стан довкілля [10, с. 20].

Варто додати, що зазвичай шкода, завдана об'єктам рослинного світу, визначається відповідно до розроблених такс, під якими варто розуміти встановлені державними органами розміри збитків, завданих цим об'єктам. На нашу думку, досить слушно наголошується на тому, що шкода, заподіяна охоронюваним біологічним видам і природним їхнім ареалам, може бути визначена як будь-яка шкода, що має значний негативний вплив на сприятливий стан збереження таких ареалів і видів. Розмір такої шкоди має оцінюватися, з огляду на кількість об'єктів рослинного світу та лісу, їх густоту або охоплену поверхню, роль щодо збереження їх видів або ареалів, рідкість, можливість до поширення, розмноження тощо [10, с. 20].

Цивільно-правова відповідальність за порушення законодавства у сфері використання рослинного світу встановлена:

– по-перше, щодо об'єктів, розташованих у межах населених пунктів, – постановою Кабінету Міністрів України від 8 квітня 1999 р. № 559 «Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної зеленим насадженням у межах міст та інших населених пунктів». У цій постанові затверджено такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної підприємствами, установами, організаціями і громадянами зеленим насадженням у межах міст та інших населених пунктів внаслідок, наприклад, використання не за призначенням парків, скверів, гідропарків, інших озелених і земельних ділянок, відведених для їх створен-

ня, а також самовільний проїзд та заїзд на них транспортних засобів тощо [18];

– по-друге, за порушення лісового законодавства у цій сфері – постановою Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 р. № 665 «Про таксі для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу». Цим підзаконним нормативно-правовим актом встановлено таксі для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу підприємствами, установами, організаціями та громадянами, наприклад, за: самовільну заготовку сїна та випасання худоби на лісових ділянках; порушення правил заготівлі лісової підстилки; порушення правил заготівлі лікарських рослин, дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід тощо [21];

по-третє, постановою Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2012 р. № 1030 «Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання)», в якій закріплені розміри компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання). Так, загальна сума компенсації обчислюється, зважаючи на затверджений цією постановою розмір компенсації посадовими особами Державної екологічної інспекції, її територіальних органів та інших органів виконавчої влади, що уповноважені складати протоколи про адміністративні правопорушення [16].

Висновки. На підставі проведеного аналізу можна констатувати, що: порушення законодавства у сфері використання рослинного світу співвідносяться з екологічними правопорушеннями як частина і ціле; видами юридичної відповідальності у цій сфері виступають кримінальна, адміністративна, цивільно-правова та дисциплінарна відповідальність; нині існує необхідність у посиленні штрафних санкцій, передбачених кримінальним та адміністративним законодавством, а також у збільшенні розмірів такс для обчислення цивільно-правової відповідальності, що сприятиме ефективному дотриманню вимог не тільки законодавства у сфері використання рослинного світу, а й екологічного законодавства загалом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Басай О.В. Правовий режим рослинного світу України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / О.В. Басай. – Івано-Франківськ, 2008. – 214 с.
2. Гетьман А.П. Екологічне право України. Академічний курс : розділ 17 // Екологічне право України. Академічний курс : підручник / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – 2-ге вид. – Київ: Юрид. думка, 2008. – 720 с.
3. Гиренко І.В. Правова охорона рослинного світу України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 / І.В. Гиренко. – Харків : Б. в., 2016. – 40 с.
4. Гиренко І.В. Правова охорона рослинного світу України: сучасна парадигма : [монографія] / за заг. ред. В.І. Семчика. – Київ : НУБіП України, 2015. – 398 с.
5. Журавский И.М. Юридическая ответственность за нарушение законодательства об охране и использовании растительного мира : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / И.М. Журавский. – Москва, 2007. – 225 с.

6. Каракаш І.І. Види юридичної відповідальності та особливості їх застосування за порушення природноресурсового й екологічного законодавства // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – Вип. 25. – С. 430–442 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2005_25_103.

7. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.

9. Костицький В.В. Десять тез про юридичну відповідальність за екологічні правопорушення // Про українське право: Часопис кафедри теорії та історії держави і права, КНУ ім. Тараса Шевченка. – 2010. – Число 5. Правова відповідальність. – С. 312–322.

10. Краснова М.В. Проблеми компенсації шкоди за екологічним законодавством України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 / М.В. Краснова. – Київ: Б. в., 2010. – 34 с.

11. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

12. Курило В.І. До питання ефективності інституту дисциплінарної відповідальності за порушення екологічного законодавства / В.І. Курило // Вісник Маріупольського державного університету. – Сер.: Право. – 2013. – Вип. 6. – С. 72–76 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_pr_2013_6_12.

13. Куян І.А. Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 «Теорія управління, адміністративне право і процес, фінансове право» / І.А. Куян. – Київ : Рад. шк., 2001. – 18 с.

14. Мельник П.В. Правова охорона лісів Карпатського регіону України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / П.В. Мельник. – Івано-Франківськ, 2002. – 195 с.

15. Мендик Л.В. Відповідальність за порушення лісового законодавства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Л.В. Мендик. – Київ, 2009. – 20 с.

16. Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання) : Постанова Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2012 р. № 1030 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 85. – Ст. 3466.

17. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довілля : постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. № 17 // Тваринний світ України: правова охорона, використання та відтворення / [Г.І. Балюк, О.О. Погрібний, Ю.С. Шемшученко та ін.]; за ред. Г.І. Балюк. – Київ: Юрінком Інтер, 2010. – С. 290–293.

18. Про таксі для обчислення розміру шкоди, заподіяної зеленим насадженням у межах міст та інших населених пунктів : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 1999 р. № 559 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 14. – С. 110.

19. Проблеми правової відповідальності : [монографія] / [В.Я. Тацій та ін.]; за ред.: В.Я. Тацій, А.П. Гетьман, В.І. Борисова ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків: Право, 2014. – 348 с.

20. Соколова А.К. Правова охорона довілля: сучасний стан та перспективи розвитку : монографія розділ 8 // Правова охорона довілля: сучасний стан та перспективи розвитку : [монографія] / за заг. ред. А.П. Гетьман; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2014. – 783 с.

21. Таксі для обчислення шкоди, заподіяної лісу : затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 23 лип. 2008 р. № 665 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 56. – Ст. 1868.

22. Теорія держави і права : підручник / за ред. О.В. Петришина. – Харків : Право, 2014. – 368 с.

23. Швердіна І.М. Правовий режим об'єктів рослинного світу в населених пунктах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / І.М. Швердіна. – Харків, 2014. – 227 с.

24. Щеклодкін А.Н. Правовые проблемы охраны и использования объектов животного и растительного мира на особо охраняемых природных территориях : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / А.Н. Щеклодкін. – Москва, 2006. – 18 с.